

تحلیل ریخت‌شناسانه مشربه‌های سفالی دوره میانی اسلامی کاشان*

مهرنوش شفیعی سرارودی** محدثه مالکی مقدم***

تاریخ دریافت مقاله: ۹۸/۴/۱۰

تاریخ پذیرش مقاله: ۹۸/۷/۲۸

صفحه ۶۵ تا ۸۱

چکیده

ساخت اشیای سفالین از دوران پیش از تاریخ تا به امروز همواره مورد توجه انسان‌ها بوده است. از طرفی نگرش ایرانیان از دیرباز نسبت به آب موجودیتی مقدس بوده است. آب در فرهنگ ایران از جمله چهار عنصر اصلی تشکیل‌دهنده این جهان است؛ بدیهی است که برای این مایع مقدس ساخت ظروفی که در شأن آن باشد ضروری بوده است. تحلیل ریخت‌شناسانه مشربه‌های دوره میانی اسلامی کاشان با هدف شناخت عمیق و معرفی دقیق ویژگی‌های ساختاری و ریخت‌شناسانه شکل‌های متنوع این دسته از ظروف شکل گرفته است. سوال مطرح‌شده در این پژوهش این است که مشربه‌های سفالی دوره میانی اسلامی کاشان از منظر ریخت‌شناسی چگونه‌اند؟

روش این پژوهش به صورت توصیفی-تحلیلی و ریخت‌شناسانه با هدف کاربردی و یافته‌اندوزی به روش میدانی و اسنادی انجام شده است. نمونه‌های مورد بررسی به صورت غیر تصادفی و شامل ۴۰ مورد برگرفته از مشربه‌های سفالی دوره میانی اسلامی کاشان است که در موزه‌ها و کتب معتبر ارائه شده‌اند و به دلیل تنوع در شکل مشربه‌ها انتخاب شده‌اند.

ریخت‌شناسی ظروف این منطقه با توجه به شکل ظاهری یعنی شکل دهانه، گردن، دسته، لوله، مخزن و پایه مورد تحلیل قرار گرفت. نوع و تنوع هرکدام از اجزای تشکیل‌دهنده آثار در جداولی توصیف و تحلیل شدند. این ظروف ابتدا براساس نوع دسته‌دار بودن یا بدون دسته بودن ظروف و سپس با توجه به شکل لوله ظروف تقسیم بندی شدند و سپس به بررسی اجزاء این ظروف پرداخته شد. نتایج تحقیق علاوه بر اطلاعات کامل شکل این ظروف نشانگر تنوع بسیار در شکل این آثار است که حاکی از خلاقیت هنرمند صنعتگر بوده و می‌تواند الهام‌بخش هنرمند امروز باشد.

واژگان کلیدی

ریخت‌شناسی، سفال، کاشان، مشربه، دوره میانی اسلامی.

* مقاله حاضر برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی ارشد نگارنده دوم با عنوان: «ریخت‌شناسی مشربه‌های سفالی سده‌های ۵ و ۶ ه.ق با هدف ساخت آن به روش پخت ساکار» به راهنمایی نگارنده اول در دانشگاه هنر اصفهان است.

** استادیار دانشکده صنایع دستی، دانشگاه هنر اصفهان، اصفهان، خیابان حکیم نظامی، کوچه سنگ تراش‌ها، مدرسه فرانسوی‌ها، دانشکده هنرهای تجسمی. گروه صنایع دستی (نویسنده مسئول)
Email: mehrnooshshafie@yahoo.com

*** کارشناس ارشد صنایع دستی، دانشگاه هنر اصفهان، خراسان جنوبی، بیرجند.
Email: m.maleki.m62@gmail.com

مقدمه

جمع‌آوری اطلاعات و روش نمونه‌گیری مشربیه‌ها و ریخت‌شناسی در علوم مختلف می‌پردازد. بخش دوم شامل پیشینه تحقیق در کتاب‌ها و مقالات و پژوهش‌های انجام شده در زمینه مشربیه‌ها و ریخت‌شناسی است. بخش سوم با مروری بر تعاریف تحقیق شامل سفال‌های دوره میانی اسلام و مشربیه است. در قسمت پایانی مقاله با توجه به مطالب بدست آمده از بخش‌های پیشین به تحلیل ریخت‌شناسانه مشربیه‌های سفالین دوره میانی اسلامی کاشانکه از موزه‌های ایران و خارج از ایران و کتب معتبر بدست آمده است، بر اساس تقسیم‌بندی ظاهری این ظروف جدول بندی شده است که در ۴ جدول با کمک ترسیمات خطی ظروف با استفاده از نرم افزار کورل^۱ به جداسازی اجزای مشربیه‌ها و ریخت‌شناسی آن پرداخته شد. روش انتخاب نمونه‌ها براساس تنوع در شکل ساختار اجزای تشکیل دهنده مشربیه‌ها بوده است. در انتها با توجه به نتایج بدست آمده از جداول به تقسیم‌بندی اجزاء مشربیه‌ها می‌پردازیم.

پیشینه تحقیق

در خصوص پیشینه مشربیه‌ها تحقیقی که به طور خاص به موضوع شکل مشربیه‌ها می‌پردازد منتشر نشده است، تنها در تحقیقاتی مرتبط با ظروف سفالی به وجود و حضور اینگونه ظروف مخصوصا ظروف لوله‌دار اشاره شده است که به عنوان مثال می‌توان به مقاله‌ای با عنوان «پیشینه ظروف سفالین لوله‌دار و مهاجرت آریایی‌ها» که توسط طلایی در مجله باستان‌شناسی و تاریخ، سال نهم پاییز و زمستان (۱۳۷۴) چاپ شده و به بررسی شکل وریشه‌یابی و کاربرد ظروف لوله‌دار در ایران باستان پرداخته است؛ اشاره کرد. که در آن اشاره‌ای به مشربیه‌ها و شکل آن‌ها در سده‌های میانی اسلام نشده است. همچنین در کتاب‌هایی مانند جلد اول سیری در هنر ایران (۱۳۸۷) نوشته آرتور پوپ اشاراتی به کشف ظروفی مشابه مشربیه‌ها اشاره شده است، در کتاب‌های «فرهنگ‌های هنری ایران (۱۳۷۶) و ایران از آغاز تا اسلام (۱۳۳۶)، گیرشمن به ظروفی مشابه مشربیه‌ها در تپه گیان و تپه سیلک و شوش می‌پردازد و به کاربرد این ظروف در مراسم تدفین و آیینی ایران باستان اشاره کرده است. همچنین کتاب هنر ایران (۱۳۵۸) نوشته آندره گدار و تاریخ صنایع ایران (۱۳۶۶) نوشته ویلسون، فن و هنر سفالگری (۱۳۸۷) نوشته توحیدی، به کشف این ظروف در دوره اشکانی و دوره ساسانی پرداخته شده است. کیانی (۱۳۷۹) در کتاب پیشینه سفالگری در ایران به بررسی شکل ظروف پرداخته که در میان آنها ظروفی مشابه با مشربیه نیز دیده می‌شود. در کتاب سفال و سفالگری در ایران (۱۳۸۰) نوشته کامبخش فرد ظروف لوله‌دار به شکل قوری معرفی شده که از لحاظ شکل و اندازه تفاوت‌هایی با مشربیه‌ها دارد.

سفال هنری برگرفته از عنصر وجودی بشر یعنی خاک، جایگاهی مناسب برای شکل‌گیری و بروز خلاقیت‌های هنری انسانی، در تمام طول تاریخ بوده است. سفالگری ایران به علل تأثیر پذیری از باورهای مذهبی، جنبه‌های اقتصادی، کشاورزی و اجتماعی، در ادوار گوناگون تحول و تکامل یافته است. در راستای شناخت هرچه بیشتر این هنر و صنعت ایرانی در ایجاد تنوع و زیبایی در ساخت شکل دست‌ساخته‌های سفالین از دغدغه‌های هنرمند سفالگر بوده است. از طرفی آب به عنوان عنصری مقدس از دیرباز موجب حیات بوده است. آب در آفرینش کیهان و اساطیر و آیین‌ها، جدا از ساختار کلیت فرهنگی مربوط به آن همواره یک نقش دارد: مقدم بر هر شکل و صورتی است و محمل و تکیه‌گاه هر آفرینشی. از این‌رو ظروف سفالی ساخته‌شده برای این مایع مقدس مورد توجه قرار گرفته و از اهمیت ویژه‌ای در میان سایر اشیاء سفالی در تمام ادوار تاریخی برخوردار است که نمونه‌های درخشان این نوع ظروف را می‌توان در دوران میانی اسلام مشاهده کرد؛ که در این مقاله با هدف شناخت و معرفی ویژگی‌های ساختاری و ریخت‌شناسانه شکل‌های متنوع این دسته از ظروف در محدوده ظروف یافت شده از کاشان پرداخته شده است. سوال مطرح شده این است که مشربیه‌های سفالی دوران میانی اسلامی کاشان از منظر ریخت‌شناسی چگونه هستند؟ این ظروف متناسب با جنبه کاربردی آن دارای اجزایی نظیر مخزن، گردن، لوله و دسته می‌باشند که در نظر اول همه شبیه یکدیگر می‌نمایند ولی با دقتی مختصر می‌توان دریافت که هرکدام دارای خصوصیتی هستند که آن را از یکدیگر مشخص و متمایز می‌نماید. در این پژوهش تعدادی از ظروف منسوب به مشربیه، صراحی، کوزه، ابریق، لیوان، پیاله، تنگ و پارچ مورد بررسی قرار می‌گیرد؛ که در دو دسته کلی مشربیه‌های دسته‌دار و بدون دسته تقسیم می‌گردند.

روش تحقیق

این تحقیق که با هدفی کاربردی انجام شده از روش توصیفی-تحلیلی بهره گرفته و با تجزیه و تحلیل به صورت کیفی به ریخت‌شناسی ظروف پرداخته است. شیوه گردآوری اطلاعات براساس مطالعات کتابخانه‌ای و اسنادی و همچنین بازدید و یافته‌اندوزی، در موزه‌ها به صورت میدانی بوده است. اشیاء مورد بررسی در این تحقیق مشربیه‌های دوره میانی اسلامی کاشان است که شامل ۴۰ نمونه موردی است. روش نمونه‌گیری به صورت غیرتصادفی و براساس تنوع شکل مشربیه‌ها بوده است. این مقاله در سه بخش به تحلیل ریخت‌شناسانه مشربیه‌های سفالی دوره میانی اسلامی کاشان می‌پردازد. بخش اول به بررسی روش تحقیق که شامل شیوه تجزیه و تحلیل،

همین‌رو لازم است که ابتدا تعاریف مختلفی که از این علم در حوزه‌های مختلف وجود دارد شناسایی شود و قبل از هرچیز تعریفی که می‌تواند از حوزه هنرهای سنتی کاربرد داشته باشد استخراج گردد.

از نظر لغوی در لغتنامه دهخدا چنین آمده است که مورفولوژی علمی که از ساختمان و شکل ظاهری ابدان موجودات زنده (اعم از جانوری و گیاهی) و غیر زنده (معدنی‌ها) بحث می‌کند. علمی که ساختمان و شکل خارجی موجودات را مورد مطالعه قرار می‌دهد به همین جهت با در نظر گرفتن موجودات (اعم از زنده و غیر زنده) این علم را به سه شعبه منقسم می‌سازند:

۱. مورفولوژی جانوری، علمی که ابدان و شکل ظاهری جانوران را مورد مطالعه قرار می‌دهد.
۲. مورفولوژی گیاهی، علمی که اعضاء و ابدان و شکل ظاهری گیاهان را مورد بحث قرار می‌دهد.
۳. مورفولوژی کانی‌ها، علمی که شکل ظاهری کانی‌ها را مورد مطالعه قرار می‌دهد (دهخدا).

اما در جایی دیگر برای تعریف ریخت‌شناسی به ریشه‌یابی این لغت پرداخته است که عبارت است از: ریخت‌شناسی یا مورفولوژی از ریشه یونانی *morphe* = شکل (ریخت) و *logos* = مطالعه، گرفته شده است. ایناصطلاح در علوم مختلف کاربرد دارد و در هرکدام معنای مخصوص به آن علم را به خود می‌گیرد، از جمله ریخت‌شناسی (زیست‌شناسی)، شاخه‌ای از زیست‌شناسی است که به مطالعه شکل ظاهری و شکل اندامگان و ویژگی‌های ساختاری خاص آن‌ها می‌پردازد. این شامل جوانب مختلف ظاهر بیرونی (شکل، ساختار، رنگ، الگو) و همچنین شکل و ساختار اندام داخلی چون استخوان و دیگر اندام‌ها می‌شود. از این لحاظ با فیزیولوژی که به طرز کار اندام می‌پردازد فرق دارد (ذوالفقاری‌نسب و دیگران، ۱۳۹۰: ۵). در زمینه ریخت‌شناسی در هنر با توجه به مقاله‌ای از توماس مونرو^۱ که ریخت‌شناسی زیبایی‌شناسی رو به عنوان مطالعه توصیفی از شکل زیبایی‌شناسی مطرح می‌کند: ریخت‌شناسی زیبایی‌شناسی به عنوان مطالعه توصیفی از فرم شکل است، که در زمینه زیبایی‌شناسی به عنوان یک علم تجربی شامل دوگروه اصلی می‌باشد. یک گروه تشکیل شده از تصاویر، اشعار، رقص، ساختمان، سمفونی و انواع دیگری از محصول، شکل و یا ترکیبات آن. گروه دوم شامل فعالیت‌های انسانی، حالت‌های رفتاری، مهارت، پاسخ به محرک‌ها؛ فرآیندهای مربوط به ایجاد، تولید و یا اجرای هنر و کسانی در مورد درک، استفاده، لذت‌بردن، ارزیابی، تدریس با آن درگیر و یا برخورد دارند. که در مورد دسته اول به مطالعه شکل در آثار هنری و دومین دسته از دید جامعه‌شناسی، انسان‌شناسی و دیگر علوم انسانی مورد بررسی قرار می‌گیرد.

شکل در معنای وسیع و عمومی آن بررسی ساختار

در مورد مشربه‌های دوران اسلامی می‌توان به کتاب سفال اسلامی (۱۳۸۴) ناصر خلیلی و کتاب موزه و آبگینه و سفالینه‌های ایران (۱۳۸۳) نوشته قائینی و همچنین جلد نه کتاب «سیری در هنر ایران (۱۳۸۷) نوشته پوپ اشاره کرد که در آنها تصاویری از مشربه‌ها، زمان ساخت آثار و ابعاد آن‌ها آمده است.

پایان‌نامه‌هایی مرتبط با این تحقیق نیز ارائه شده است نظیر آرمان (۱۳۸۹) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشکده هنر دانشگاه شاهد با عنوان تحلیل طراحی، ساخت و کاربرد در ظروف سفالی دوره سلجوقی با راهنمایی محمدعلی رجبی به بررسی سفالگری این دوره پرداخته که در میان ظروفین دوره ابریق هم دیده می‌شود. ایزانلو (۱۳۹۳) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشکده هنر و معماری دانشگاه مازندران با عنوان «مقایسه تطبیقی فرم و نقش ظروف اشیاء سفالی و فلزی سده‌های میانه اسلامی ایران»، با راهنمایی رسول موسوی حاجی در میان ظروف مورد مطالعه خود به بررسی شکل ابریق و بطری نیز می‌پردازد. ایروانی (۱۳۹۴) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشکده هنرهای کاربردی دانشگاه هنر با عنوان «شناخت و تحلیل فرم در ابریق‌های سرامیکی ایران از سلجوقی تا پایان ایلخانی» با راهنمایی صمد سامانیان به بررسی شکل ابریق‌ها و تقسیم‌بندی دهانه این ظروف از نظر شکل نمادین آن‌ها پرداخته است.

در زمینه مبحث ریخت‌شناسی می‌توان به کتاب‌ها و مقالاتی در زمینه علوم دیگری چون گیاه‌شناسی مانند کتاب ریخت‌شناسی (گیاه‌شناسی ۲) نوشته آذرنویند (۱۳۹۵) و کتاب گیاه‌شناسی عمومی: مورفولوژی، فیزیولوژی، آناتومی نوشته ذوالفقاری‌نسب و دیگران (۱۳۹۰) اشاره کرد. در معماری و شهرسازی کتاب سیر در اندیشه‌های شهرسازی نوشته پاکزاد (۱۳۸۹) و در زمینه زمین‌شناسی به مقاله آستانه‌های ژئومورفولوژی حیمی‌هرآبادی در مجله آموزش جغرافیا شماره ۳ (۱۳۹۴) به چشم می‌خورد. مقاله *The Morphology of Art as a Branch of Aesthetics* نوشته Thomas Munro در مجله *Journal of Aesthetics and Art Criticism* جلد ۱۲ شماره ۴ (۱۹۵۴) به تعریفی از ریخت‌شناسی به عنوان یکی از شاخه‌های زیبایی‌شناسی با بررسی شکل می‌پردازد. اما به طور خاص در حوزه صنایع دستی و سفال تحقیق ریخت‌شناسانه انجام نشده است و اجزای مشربه‌ها تاکنون مورد بررسی قرار نگرفته‌اند.

ادبیات نظری تحقیق

تعریف ریخت‌شناسی

ریخت‌شناسی از جمله علمی است که در دنیای هنرهای سنتی کمتر کاربرد داشته است لذا تعریف و روش مشخصی در هنرهای سنتی برای آن دیده نمی‌شود. از

1. Thomas Munro

جدول ۱. ریخت‌شناسی مشربیه‌های با دسته و لوله آبریز مستقل، مأخذ: نگارندگان.

ترسیم خطی اجزای مشربیه	ریخت‌شناسی	محل کشف و نگهداری	ترسیم خطی مشربیه	تصویر مشربیه
	دهانه مشربیه: دایره‌ای و سرگشاد است. گردن مشربیه: ندارد. دسته مشربیه: دارای انحنا و برآمدگی بر روی قوس است. لوله مشربیه: دارای زاویه ۴۵ درجه نسبت به بدنه است. مخزن مشربیه: شکل گلابی شکل است. پایه مشربیه: به صورت حلقه‌ای شکل است.	کاشان و موزه رضا عباسی		 سفال، سده ۷ هـ ق (موزه رضا عباسی)
	دهانه مشربیه: دایره‌ای و متوسط است. گردن مشربیه: کوتاه و دارای برآمدگی محل اتصال با مخزن است. دسته مشربیه: دارای قوس، زاویه دار و متصل به گردن است. لوله مشربیه: صاف و دارای زاویه ۴۵ درجه است. مخزن مشربیه: کروی شکل است. پایه مشربیه: به صورت حلقه‌ای شکل است.	کاشان و موزه هنر لس‌آنجلس		 سرامیک، سده ۷ هـ ق (lacma.org)

بارور می‌کند» (الیاده، ۱۳۷۴: ۱۹۰). و بدیهی است که برای این مایع مقدس، ساخت ظروف سفالی و فلزی و بلوری که در شأن آن باشد، ضروری بوده است. طبق تعاریف موجود در فرهنگ‌های لغت می‌توان مشربیه را به ظروف آبخوری و تنگ و یا پیاله‌های شراب نسبت داد. که بر طبق لغت‌نامه دهخدا مشربیه کوزه آبخوری و هر ظرفی که بدان آب خورند (ناظم الاطباء). کوزه یا ظرفی از بلور یا فلزی، که بدان آب و شراب نوشند: پای تو مرکب است و کف دست مشربیه استگر نیست اسب تازی و نه مشربیه بلور (ناصر خسرو). طبق تعریف فرهنگ فارسی معین آب‌خور، جای آب خوردن. ج. مشارب. همچنین در فرهنگ فارسی عمید به معنی ظرف بزرگ آبخوری و پیاله شراب آمده است. طبق تعریف آکسفورد^۱ و مریام‌وبستر^۲ با این تعاریف مواجه می‌شویم:

Ewer: نوعی از پارچ یا کوزه به شکل گلدان که در گذشته برای نگهداری آب مورد استفاده بوده است.
Pitcher: ظرفی برای نگهداری و ریختن مایعات که معمولاً دارای یک لبه، لوله و دسته می‌باشد.
Flagone: ظرف، بطری برای نگهداری شراب یا مایعات دیگر.
jug: پارچ، ظرف مدوری برای نگهداری مایعات.
decanter: بطری که در آن شراب یا مشروبات نگهداری می‌شود (به خصوص ظروف کریستالی).

فیزیکی و شیمیایی اشیاء و حوادث، همچنین جنبه‌های ظاهری آن تصویر می‌شود. ریخت‌شناسی زیبایی به هر دو شکل و ترکیبات هنر، ارتباطات آن‌ها و تأثیرات متقابل آن‌ها توجه دارد. در این مبحث برخی از انواع شکل‌ها از نظر پیوندهای منطقی توصیف شده‌اند، برخی از نظر رابطه مکانی، زمانی، و یا علت و معلولی است. که در همه این موارد ریخت‌شناسی تلاش می‌کند تجزیه و تحلیل، مقایسه توصیف و طبقه بندی، در هنر اتفاق بیفتد (مونرو، ۱۹۵۴: ۴۳۸-۴۴۹). با تعاریف موجود از ریخت‌شناسی و گونه شناسی در علوم مختلف می‌توانیم به یک تعریف جامع از ریخت‌شناسی که بررسی شکل ظاهری از کنار هم قرار گرفتن شکل اجزاء در مورد ظروف سفالی رسید.

مشربیه

آب به عنوان عنصری مقدس از دیرباز موجب حیات بوده است. در ایران باستان، آب در پیوند با زاینده‌گی است و در اسطوره‌های بابلی و سومری نیز آب، مقدس بوده است. «آب در آفرینش کیهان و اساطیر و آیین‌ها، جدا از ساختار کلیت فرهنگی مربوط به آن همواره یک نقش دارد: مقدم بر هر شکل و صورتی است و محمل و تکیه‌گاه هر آفرینشی ... آب از طریق آیین رازآموزی، مورث ولادتی نو است ... آب با در بر گرفتن همه امکانات بالقوه، رمز زندگی شده است، لبریز از تخم و جرثومه، زمین و جانوران و زنان را

جدول ۲. ریخت‌شناسی مشربه‌های با دسته و لوله آبریز متصل، منبع: نگارندگان.

تصویر مشربه	ترسیم خطی	محل کشف و نگهداری	ریخت‌شناسی	ترسیم خطی اجزای مشربه
		کاشان و موزه آبگینه و سفال	دهانه مشربه: تنگ و بیضی شکل است. گردن مشربه: کوتاه و تنها با دو برآمدگی بین مخزن و دهانه است. دسته مشربه: عصایی شکل و یک برآمدگی بر روی قوس آن است. لوله مشربه: دارای زاویه ۴۵ درجه و متصل به دهانه است. مخزن مشربه: گلابی شکل است. پایه مشربه: شکل حلقه دارد.	
		ایران کاشان و مجموعه‌های خلیلی	دهانه مشربه: دایره‌ای شکل است. گردن مشربه: به شکل استوانه‌ای است. دسته مشربه: به صورت حلقه‌ای است. لوله مشربه: به صورت افقی متصل به دهانه است. مخزن مشربه: کروی شکل است. پایه مشربه: بصورت حلقه‌ای است.	
		کاشان و موزه رضا عباسی	دهانه مشربه: دایره‌ای شکل و تنگ است. گردن مشربه: کوتاه و استوانه‌ای شکل است. دسته مشربه: عصایی شکل و متصل به دهانه است. لوله مشربه: دارای زاویه ۴۵ درجه است. مخزن مشربه: استوانه‌ای شکل است. پایه مشربه: به صورت حلقه‌ای شکل است.	

که در ظروف آبخوری و آبریزها می‌توان مشربه‌ها را شامل تنگ، صراحی، ابریق، پارچ، لیوان، جام، پیاله، کوزه دانست.

ریخت‌شناسی و ساختار مشربه‌های سفالین

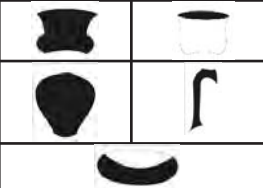

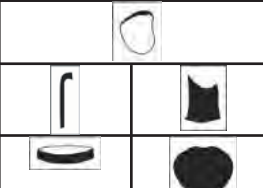
در این بخش به تعریفی از شکل اجزاء و به بیان دیگر به تجزیه ساختار تشکیل‌دهنده و اصلی مشربه‌ها خواهیم پرداخت تا مشخص شود که برای بررسی ریخت‌شناسانه مشربه‌ها به بررسی شکل و ساختار کدام بخش‌های این ظروف پرداخته شود. باتوجه به شکل ظاهری مشربه‌ها ساختار اصلی این نوع ظروف شامل دهانه، گردن، دسته، لوله، مخزن و پایه می‌باشد، که هر قسمت تعریفی مشخص را در فرهنگ‌لغات دارد.

دهانه: مدخل هرچیز یا هر جا، چنان که در بطری، چاه و غار، هرچیز شبیه به دهان (ناظم الاطباء) (دهخدا). آنچه که شبیه دهان باشد، مدخل، ورودی (فرهنگ‌فارسی معین). محل ورود به هر چیز یا هر جا: دهانه مشک، دهانه غار،

دهانه‌قنات. لوله: انبوب، نایزه، قصب، قصبه، انبویه، نایزه، تنبوشه، تنوره، میزل، میزله، ماشوره (برهان). ناوه کوزه (آندراج). هرچیز میان کاواک دراز که گذرانیدن مایعی را به کار باشد. هر مجرای استوانه‌ای شکل. آنچه مدور و دراز و میان خالی باشد و گاه میان‌پر (دهخدا). هر چیز میان‌تهی دراز و استوانه‌ای شکل (فرهنگ فارسی معین). دسته: هر چیز که نسبت به دست دارد. (آندراج؛ دهخدا). آنچه مانند دست باشد. آن قسمت از اشیاء مانند شمشیر، اره، تیشه، خنجر و کارد که به دست گیرند. (فرهنگ فارسی معین). اسم [پهلوی: dastak] آنچه مانند دست یا به اندازه دست باشد. ۲. چیزی که تمام آن یا دنباله آن در دست گرفته شود: دسته شمشیر، دسته تبر، دسته تار، دسته کوزه، دسته گل، دسته علف، دسته کاغذ (فرهنگ فارسی معین). گردن: بخش باریکی که بدنه ظرفی را به دهانه آن متصل می‌کند (فرهنگ فارسی معین).

مخزن: گنجینه (منتهی الارب) (آندراج). جای جمع کردن مال. انبارخانه و خزانه و پوته و جای ذخیره (ناظم الاطباء) (دهخدا). جای نگه‌داری و ذخیره کردن چیزی؛ انبار (فرهنگ فارسی عمید). گنجینه، انبار (فرهنگ فارسی معین). پایه: هریک از طبقات چیزی که بر آن طبقات بر روند یا فرد آیند چون طبقات نردبان و منبر و پلکان بام. مرقا، پله. زینه. درجه (دهخدا). شالوده، اساس. رتبه، درجه. ستون چهارگوش و بلند. میله یا ستونی که چیزی روی آن قرار گیرد (فرهنگ فارسی معین). هر چیز شبیه پا: پایه میز، پایه صندلی. پی؛ بنیاد؛ شالوده. قاعده؛ اساس (فرهنگ فارسی عمید).

جدول ۲. ریخت‌شناسی مشربیه‌های با دسته و لوله آبریز متصل، منبع: نگارندگان.

تصویر مشربیه	ترسیم خطی	محل کشف و نگهداری	ریخت‌شناسی	ترسیم خطی اجزای مشربیه
		کاشان و موزه ملی ایران	دهانه مشربیه: دایره‌ای شکل و به صورت پیاله‌ای است. گردن مشربیه: یک برآمدگی بین سر و مخزن دارد. دسته مشربیه: عصایی شکل و یک زائده بر روی قوس آن دارد. لوله مشربیه: ندارد. مخزن مشربیه: شکل پیازی دارد. پایه مشربیه: شکل حلقه دارد.	
		کاشان و موزه آبگینه و سفال	دهانه مشربیه: دارای شکل حیوانی خروسی شکل است. گردن مشربیه: دارای برآمدگی بین دهانه و مخزن است. دسته مشربیه: دسته قوس‌دار ساده متصل به سر و مخزن دارد. لوله مشربیه: ندارد. مخزن مشربیه: دارای شکل گلابی است. پایه مشربیه: شکل حلقه دارد.	
		کاشان و موزه فریر- ساکلی آمریکا	دهانه مشربیه: دارای اتصالی دور دهانه می‌باشد. گردن مشربیه: استوانه‌ای نسبتاً کوتاه است. دسته مشربیه: زاویه دار و در راستای بدنه می‌باشد. لوله مشربیه: ندارد. مخزن مشربیه: دارای فرم مخروطی شکل است. پایه مشربیه: شکل حلقه دارد.	
		کاشان و موزه ویکتوریا آلبرت	دهانه مشربیه: دارای شکل سر خروس است. گردن مشربیه: استوانه‌ای است. دسته مشربیه: شکل کمانی و دارای ۳ زائده بر روی دسته. لوله مشربیه: ندارد. مخزن مشربیه: گلابی شکل است. پایه مشربیه: شکل حلقه دارد.	
		کاشان و موزه اشمولین لندن	دهانه مشربیه: دارای شکل صورتک زن بر روی دهانه می‌باشد. گردن مشربیه: استوانه‌ای شکل است. دسته مشربیه: عصا مانند است. لوله مشربیه: ندارد. مخزن مشربیه: دارای مخزن کروی شکل می‌باشد. پایه مشربیه: شکل حلقه دارد.	

ادامه جدول ۳.

	<p>دهانه مشربه: دایره‌ای شکل است. گردن مشربه: استوانه‌ای و کوتاه می‌باشد. دسته مشربه: شکل عصایی متصل به گردن می‌باشد. لوله مشربه: ندارد. مخزن مشربه: پیازی شکل است. پایه مشربه: به صورت حلقه‌ای شکل است.</p>	<p>کاشان و موزه هنر هاروارد</p>		<p>سفال، سده ۶ هـ ق (harvardartmuseums)</p>
	<p>دهانه مشربه: دایره‌ای است. گردن مشربه: استوانه‌ای می‌باشد. دسته مشربه: دارای قوس و کشیده شده در قسمت منحنی آن به سمت بالای دسته می‌باشد. لوله مشربه: ندارد. مخزن مشربه: پیازی شکل است. پایه مشربه: شکل حلقه دارد.</p>	<p>کاشان و موزه ویکتوریا آلبرت لندن</p>		<p>سفال، سده ۶ هـ ق (vam.ac.uk)</p>
	<p>دهانه مشربه: دایره‌ای شکل و کشیده شده در راستای محل خروجی آب است. گردن مشربه: یک برآمدگی بین دهانه و مخزن دارد. دسته مشربه: در راستای بدنه و عصایی شکل است. لوله مشربه: ندارد. مخزن مشربه: گلابی شکل است. پایه مشربه: به صورت حلقه‌ای شکل است.</p>	<p>کاشان و موزه هنر لس آنجلس</p>		<p>سرامیک، سده ۷ هـ ق (lacma.org)</p>
	<p>دهانه مشربه: دهانه تنگ دایره‌ای همراه با یک زائده دور آن گردن مشربه: باریک و کوتاه و استوانه‌ای شکل است دسته مشربه: یک زاویه از مستطیل لبه گرد که در یک ضلع آن دارای فرورفتگی می‌باشد. و به زائده دور دهانه متصل است. لوله مشربه: ندارد. مخزن مشربه: کروی شکل است. پایه مشربه: شکل حلقه دارد.</p>	<p>کاشان و مجموعه ناصر خلیلی</p>		<p>سفال، سده ۷ هـ ق (گراب، ۱۳۸۴: ۲۱۹)</p>
	<p>دهانه مشربه: دهانه دایره‌ای شکل دارد. گردن مشربه: استوانه‌ای شکل است دسته مشربه: در راستای بدنه و بصورت زاویه دار می‌باشد. لوله مشربه: ندارد. مخزن مشربه: کروی شکل است. پایه مشربه: شکل حلقه دارد.</p>	<p>کاشان و موزه ملی ایران</p>		<p>سفال، سده ۷ هـ ق (موزه ملی ایران)</p>
	<p>دهانه مشربه: دهانه دایره پهن دارد. گردن مشربه: استوانه‌ای شکل است. دسته مشربه: یک مستطیل لبه دار می‌باشد. لوله مشربه: ندارد. مخزن مشربه: پیازی شکل است. پایه مشربه: ندارد.</p>	<p>کاشان و موزه رضا عباسی</p>		<p>سفال، سده ۷ هـ ق (موزه رضا عباسی)</p>

ادامه جدول ۳.

	<p>دهانه مشربیه: دایره‌ای شکل و لوله‌ای متصل به آن است. گردن مشربیه: ندارد دسته مشربیه: شکل عصایی دارد و یک کره بر روی انحناى آن است. لوله مشربیه: ندارد مخزن مشربیه: دارای فرم گلابی شکل است. پایه مشربیه: شکل مخروطی دارد.</p>	<p>کاشان و موزه رضا عباسی</p>		 <p>سفال لاجوردی، سده ۶ هـ ق هق(موزه رضا عباسی)</p>
	<p>دهانه مشربیه: دارای دهانه قیفی شکل است. گردن مشربیه: ندارد. دسته مشربیه: شکل عصا مانند دارد. لوله مشربیه: ندارد. مخزن مشربیه: گلابی شکل می‌باشد. پایه مشربیه: شکل حلقه دارد.</p>	<p>کاشان و موزه رضا عباسی</p>		 <p>سفال، سده ۶ هـ ق (موزه رضا عباسی)</p>
	<p>دهانه مشربیه: دارای کشیدگی و زاوی ۴۵ درجه به سمت بالا می‌باشد. گردن مشربیه: شکل استوانه‌ای در امتداد دهانه و کشیده شده به سمت بالا است. دسته مشربیه: شکل عصا با یک زائده بر روی قوس آن است. لوله مشربیه: ندارد. مخزن مشربیه: کروی شکل است. پایه مشربیه: مخروطی شکل است.</p>	<p>کاشان و مجموعه ناصر خلیلی</p>		 <p>سفال زرین‌فام، سده ۶ هـ ق (گراب، ۱۳۸۴: ۲۰۵)</p>
	<p>دهانه مشربیه: دارای کشیدگی از یک سمت و زاویه ۴۵ درجه به سمت بالا است. گردن مشربیه: یک برآمدگی در محل اتصال دهانه به مخزن دارد. دسته مشربیه: شکل عصا دارد. لوله مشربیه: ندارد. مخزن مشربیه: استوانه‌ای شکل است. پایه مشربیه: ندارد.</p>	<p>کاشان یا گرکان و موزه ویکتوریا آلبرت لندن</p>		 <p>سرامیک، سده ۶ هـ ق (vam.ac.uk)</p>
	<p>دهانه مشربیه: دایره‌ای است. گردن مشربیه: ندارد. دسته مشربیه: یک مستطیل لبه دار می‌باشد. لوله مشربیه: ندارد. مخزن مشربیه: کروی شکل است. پایه مشربیه: بصورت یک حلقه است.</p>	<p>کاشان و مجموعه ناصر خلیلی</p>		 <p>سفال، سده ۷ هـ ق (گراب، ۱۳۸۴: ۲۲۰)</p>

	<p>دهانه مشربه: دایره‌ای شکل است. گردن مشربه: استوانه‌ای شکل است. دسته مشربه: در امتداد بدنه و فرم شکل مستطیل لبه‌دار می‌باشد. لوله مشربه: ندارد. مخزن مشربه: کروی شکل است. پایه مشربه: حلقه‌ای شکل است.</p>	<p>کاشان و مجموعه ناصر خلیلی</p>		<p>سفال، سده ۷ هـ ق (گراب، ۱۳۸۴: ۲۱۶)</p>
	<p>دهانه مشربه: دایره‌ای می‌باشد. گردن مشربه: استوانه‌ای است. دسته مشربه: شکل عصایی در امتداد بدنه مشربه است. لوله مشربه: ندارد. مخزن مشربه: پیازی شکل است. پایه مشربه: شکل حلقه دارد.</p>	<p>کاشان و موزه هنر لس آنجلس</p>		<p>سرامیک، سده ۷ هـ ق (lacma.org)</p>
	<p>دهانه مشربه: دایره‌ای پهن می‌باشد. گردن مشربه: استوانه‌ای می‌باشد. دسته مشربه: یک مستطیل لبه‌دار است. لوله مشربه: ندارد. مخزن مشربه: پیازی شکل می‌باشد. پایه مشربه: ندارد.</p>	<p>کاشان و موزه رضا عباسی</p>		<p>سفال دوپوسته، سده ۷ هـ ق (موزه رضا عباسی)</p>
	<p>دهانه مشربه: یک حلقه پهن می‌باشد. گردن مشربه: ندارد. دسته مشربه: یک حلقه متصل به مخزن می‌باشد. لوله مشربه: ندارد. مخزن مشربه: کروی شکل است. پایه مشربه: شکل حلقه دارد.</p>	<p>کاشان و موزه رضا عباسی</p>		<p>سفال، سده ۷ هـ ق (موزه رضا عباسی)</p>
	<p>دهانه مشربه: یک حلقه پهن گردن مشربه: ندارد. دسته مشربه: دارای تزئیناتی برآمده بر روی انحنای دسته می‌باشد. لوله مشربه: ندارد. مخزن مشربه: کروی شکل است. پایه مشربه: دارد.</p>	<p>کاشان و موزه رضا عباسی</p>		<p>سفال، سده ۷ هـ ق (موزه رضا عباسی)</p>
	<p>دهانه مشربه: دایره‌ای است. گردن مشربه: استوانه‌ای می‌باشد. دسته مشربه: یک مستطیل لبه‌دار است. لوله مشربه: ندارد. مخزن مشربه: پیازی شکل است. پایه مشربه: مخروطی شکل است.</p>	<p>کاشان و مجموعه ناصر خلیلی</p>		<p>سفال، سده ۶ هـ ق (گراب، ۱۳۸۴: ۲۰۹)</p>

جدول ۴: ریخت‌شناسی مشربیه‌های بدون دسته، منبع: نگارندگان

تصویر مشربیه	ترسیم خطی	محل کشف و نگهداری	ریخت‌شناسی	ترسیم خطی اجزای مشربیه
		کاشان و نیویورک مجموعه وی اوریت هاکی	دهانه مشربیه: تنگ و دارای شکل پیازی شکلاست. گردن مشربیه: استوانه‌ای شکل و باریک است. دسته مشربیه: ندارد. لوله مشربیه: ندارد. مخزن مشربیه: کروی شکل است. پایه مشربیه: دارای شکل حلقه است	
		کاشان و موزه رضا عباسی	دهانه مشربیه: تنگ و یک زائده قیفی شکل در اطراف آنمی‌باشد. گردن مشربیه: استوانه‌ای و باریک می‌باشد. دسته مشربیه: ندارد. لوله مشربیه: ندارد. مخزن مشربیه: شکل مخروطی دارد. پایه مشربیه: شکل حلقه است.	
		کاشان و موزه رضا عباسی	دهانه مشربیه: پیاله‌ای شکل است. گردن مشربیه: استوانه‌ای نسبتاً کشیده با ارتفاع یک دوم بدنه است. دسته مشربیه: ندارد. لوله مشربیه: ندارد. مخزن مشربیه: بدنه دارای شکلیچلیپایی و صورتک‌هایی در بین پایه‌های آن است. پایه مشربیه: حلقه‌ای شکل است.	
		کاشان و موزه رضا عباسی	دهانه مشربیه: پیاله‌ای شکل است. گردن مشربیه: استوانه‌ای شکل و دارای برآمدگی است. دسته مشربیه: ندارد. لوله مشربیه: ندارد. مخزن مشربیه: کروی شکل است. پایه مشربیه: شکل حلقه است.	
		کاشان و موزه رضا عباسی	دهانه مشربیه: تنگ و دارای فرم پیازی شکلاست گردن مشربیه: به صورت استوانه‌ای شکل باریک است. دسته مشربیه: ندارد. لوله مشربیه: ندارد. مخزن مشربیه: کروی شکل است. پایه مشربیه: شکل حلقه است.	
		کاشان و موزه ملی ایران	دهانه مشربیه: پیاله‌ای شکل است. گردن مشربیه: استوانه‌ای شکل و دارای برآمدگی است. دسته مشربیه: ندارد. لوله مشربیه: ندارد. مخزن مشربیه: کروی شکل است. پایه مشربیه: شکل حلقه است.	
		کاشان و موزه آبگینه و سفال	دهانه مشربیه: دارای شکل صورت در اطراف دهانه و پیاله‌ای شکل است. گردن مشربیه: استوانه‌ای شکلاست. دسته مشربیه: ندارد. لوله مشربیه: ندارد. مخزن مشربیه: کروی شکل است. پایه مشربیه: شکل حلقه است.	

ادامه جدول ۴.

	<p>دهانه مشربه: تنگ و دارای یک اتصال دور آن است. گردن مشربه: باریک و استوانه‌ای شکل است. دسته مشربه: ندارد. لوله مشربه: ندارد. مخزن مشربه: مخروطی شکل است. پایه مشربه: شکل حلقه است.</p>	<p>کاشان و موزه آبگینه و سفال</p>		<p>سفال، سده ۷ هـ ق (موزه آبگینه و سفال)</p>
	<p>دهانه مشربه: پیه‌ای شکل است. گردن مشربه: نسبتاً کوتاه و استوانه‌ای شکل است. دسته مشربه: ندارد. لوله مشربه: ندارد. مخزن مشربه: مکعب‌مستطیل شکل است. پایه مشربه: ندارد.</p>	<p>کاشان و موزه رضا عباسی</p>		<p>سفال، سده ۶ هـ ق (موزه رضا عباسی)</p>
	<p>دهانه مشربه: پیه‌ای شکل است. گردن مشربه: استوانه‌ای شکل و دارای برآمدگی در ابتدا و انتهای آن است. دسته مشربه: ندارد. لوله مشربه: ندارد. مخزن مشربه: گروی شکل است. پایه مشربه: شکل حلقه است.</p>	<p>کاشان و مجموعه ناصر خلیلی</p>		<p>سفال، سده ۶ هـ ق (گراب، ۱۳۸۴: ۱۲۸)</p>
	<p>دهانه مشربه: دایره‌ای شکل است. گردن مشربه: پهن و استوانه‌ای شکل است. دسته مشربه: ندارد. لوله مشربه: ندارد. مخزن مشربه: مکعبی شکل می‌باشد. پایه مشربه: ندارد.</p>	<p>کاشان و مجموعه ناصر خلیلی</p>		<p>سفال، سده ۶ هـ ق (گراب، ۱۳۸۴: ۲۰۳)</p>
	<p>دهانه مشربه: پیه‌ای شکل است. گردن مشربه: استوانه‌ای شکل و دارای برآمدگی در ابتدا و انتهای آن است. دسته مشربه: ندارد. لوله مشربه: ندارد. مخزن مشربه: گروی شکل است. پایه مشربه: شکل حلقه است.</p>	<p>کاشان و مجموعه ناصر خلیلی</p>		<p>سفال، سده ۶ هـ ق (گراب، ۱۳۸۴: ۲۰۰)</p>
	<p>دهانه مشربه: پیه‌ای شکل است. گردن مشربه: استوانه‌ای شکل و دارای برآمدگی در ابتدا و انتهای آن است. دسته مشربه: ندارد. لوله مشربه: ندارد. مخزن مشربه: گروی شکل است. پایه مشربه: شکل حلقه است.</p>	<p>کاشان و مجموعه ناصر خلیلی</p>		<p>سفال، سده ۶ هـ ق (گراب، ۱۳۸۴: ۲۰۱)</p>

بنابراین در ریخت‌شناسی مشربه‌ها می‌بایستی که شکل هرکدام از این اجزای سازنده کل مشربه‌ها پرداخته شود.

بررسی ریخت‌شناسانه مشربه‌های سفالین سده ۶ هجری قمری

طبق بررسی‌های انجام شده بر روی مشربه‌های موجود در موزه‌های ایران^۱ و از طریق تصاویر موجود در سایت موزه‌های خارج از ایران^۲ و کتاب‌های مرتبط در این زمینه^۳ به بررسی شکل و ریخت مشربه‌ها، به همراه طبقه‌بندی آن بر اساس نوع و تحلیل شکل ظاهری آن می‌پردازیم. با توجه به تعریف ریخت‌شناسی و بررسی نمونه مشربه‌های مشاهده شده، می‌توان این ظروف را در ابتدا به دو گروه بزرگ مشربه‌های بادسته و مشربه‌های بدون دسته تقسیم بندی کرد و بطور منظم و جداگانه آن‌ها را مورد بررسی قرار داد. از آنجائیکه مشربه‌های بادسته دارای تنوع شکلی بسیار بالایی هستند لذا لازم است که جهت انسجام تحقیق این دسته از ظروف را به لحاظ ریخت‌شناسی در سه گروه مشربه‌های بادسته و لوله آبریز مستقل، مشربه‌های بادسته و لوله آبریز متصل و مشربه‌های بادسته و بدون لوله تقسیم‌بندی و مورد بررسی قرار داد. در ادامه با ارائه جدول به تحلیل ریخت‌شناسانه هر گروه از مشربه‌ها خواهیم پرداخت. لازم به ذکر است که جداول در ستون اول به ارائه تصویر آثار، سپس به ترسیم خطی آن در ستون دوم و اطلاعات محل کشف و نگهداری هر اثر در ستون سوم می‌پردازد که شناسنامه‌ای نسبتاً کامل از هر اثر با توجه به اطلاعات موجود ارائه می‌کند. در ستون چهارم که تحلیل اصلی هر جدول است با توجه به تعریفی که در ریخت‌شناسی برای مشربه‌ها استخراج کردیم، هر اثر را از نظر دهانه، گردن، دسته، لوله، مخزن و پایه مورد بررسی قرار می‌دهد و در ستون آخر ترسیم خطی هر کدام از اجزا ارائه شده است که به شناخت بهتر و بیشتر این آثار هنری کمک خواهد کرد.

در نمونه‌های فوق مشاهده می‌کنیم ویژگی مشخص آن دسته، لوله آبریز مستقل مشربه‌ها می‌باشد. در نمونه‌های مشاهده شده دهانه دایره‌ای و پهن و دسته به صورت صاف تنها با یک شکست تا دهانه بالا رفته و یا به صورت منحنی به دهانه ظرف متصل است. لوله‌های مشربه‌ها اکثراً ظریف و با زاویه ۴۵ درجه متصل به مخزن است که کاربری ریزش مایع را بر عهده دارند.

در نمونه مشربه‌های فوق ویژگی متمایز آن نسبت به موارد قبلی میتوان به شکل لوله‌ها اشاره کرد که مانند مشربه‌های جدول ۳-۱ با زاویه ۴۵ درجه اما در امتداد دهانه ظرف می‌باشند. در شکل ظاهری آن‌ها متفاوت از نمونه‌های جدول ۳-۱ نشان می‌دهد. حالت اتصال لوله به دهانه آن را از نظر کاربری راحت و قابل استفاده کرده است. این نوع مشربه‌ها شباهت بسیار بیه شکل‌فلزی ظروف هم دوره خود دارد.

در نمونه‌های موجود می‌توان به ویژگی بارز شکل دهانه آن‌ها اشاره کرد. در چند نمونه شکل سر خروس و صورتک زن و قوس‌دار و کشیدگی دهانه را مشاهده می‌کنیم. این نمونه‌ها لوله جداگانه برای ریختن مایع ندارند و محل آبریز همان دهانه است. گردن مشربه در این مجموعه بیشتر بصورت استوانه‌ای می‌باشد و در سایر موارد تنها یک برآمدگی یا فرورفتگی برای اتصال دهانه به مخزن است. در دوره سلجوقی، مهمترین دوره ساخت پیکرک‌های سفالین زنان دوران اسلامی ایران است و پس از آن طی دوره ایلخانی این سنت کم و بیش ادامه یافت البته با این تفاوت که به جای ساخت پیکرک‌های کامل و مستقل، بخشی از تزئین یا بخشی از بدنه ظرف سفالی در قالبچهره زن ایجاد می‌شد پیکرک‌های زنان در این دوران، هم به صورت کاملاً ساده و فاقد تزئین و هم با تزئینات فراوان دیده می‌شود که این تفاوت می‌تواند متأثر از تفاوت جایگاه و مقام درباری با زنان سایر طبقات جامعه باشد اما، در پیکرک‌های سفالی زنان به شکل هارپی، تأثیر سنت‌های هنری ادوار قبل از اسلام یا برخی مفاهیم مذهبی دوران اسلامی را می‌توان مؤثر دانست. در مجموع، نقش هارپی به وفور برای تزئینات الحاقی روی سفالینه‌ها در دوران سلجوقی و ایلخانی به کار رفته است اکثر این پیکرک‌ها با هدفی خاص و برای کاربردی معین چون گلدان، فنجان و تنگ یا ابریق ساخته شده‌اند؛ که در نمونه‌های انتخاب شده از دوران میانی اسلامی کاشان این نوع تزئین رابر روی مشربه‌ها مشاهده می‌کنیم.

در نمونه مشربه‌های بدون دسته، طبقه‌بندی شده در جدول ۴ می‌توان به ویژگی بارز دهانه‌های پیماله‌ای شکل و دارايشکلهای صورت اشاره کرد. همچنین کشیدگی گردن نسبت به بدنه کاملاً محرز می‌باشد، در مورد مخزن بیشترین شکل، کروی است و در بعضی موارد شکل استوانه‌ای نیز موجود می‌باشد. پس از تجزیه و تحلیل نمونه‌های فوق از مشربه‌های دوره میانی اسلامی کاشان می‌توان هرکدام از اجزاء را به این صورت دسته بندی کرد:

دهانه مشربه: دارای شکل‌های دایره‌ای، پیماله‌ای، قیفی، حلقه‌ای، پیازی و در مواردی دارای زائده‌ای در اطراف دهانه می‌باشد که متناسب با دسته‌بندی ابتدایی مشربه‌ها متفاوت است.

گردن مشربه: در اکثر موارد ذکر شده دارای شکل استوانه‌ای می‌باشد، که متناسب با دسته بندی ابتدایی قطر آن متفاوت است.

دسته مشربه: چهار شکل کلی برای دسته می‌توان تعریف کرد که در اینجا شکل‌های قوس‌دار، زاویه‌دار، حلقه‌ای و کمانی را مشاهده می‌کنیم.

لوله مشربه: در دو جدول ابتدایی مشربه‌های دارای لوله که از بین سه شکل کلی لوله‌های افقی، عمودی و مورب در مشربه‌های کاشان نمونه‌های مورب با زاویه ۴۵ درجه

۱. موزه ملی، موزه آبیگنه و سفال، موزه رضاعباسی و...
۲. موزه هاروارد، موزه فریر ساکلر آمریکا، موزه اشمولین لندن، موزه مترو پلوتین و موزه هنرلس آنجلس و موزه ویکتوریا آلبرت و...
۳. کتاب سفال اسلامی مجموعه ناصر خلیلی و سیری در هنر ایران ارتور پوپ

جدول ۵. شکل اجزای مشربه‌ها، مأخذ: همان

اجزای مشربه	ترسیم خطی اجزای مشربه
دهانه	
گردن	
دسته و لوله	
مخزن	
پایه	

نسبت به گردن یادهانه مشاهده می‌شود.

فوق می‌توان مشاهده کرد.

مخزن مشربه: بیشترین شکل موجود کروی و پیازی می‌باشد در مواردی شکل‌های گلابی و استوانه‌ای نیز دیده می‌شود.

در جمع بندی مطالب و جهت امکان مقایسه و تسهیل در دریافت تنوع در شکل اجزای مشربه‌ها جدول زیر بر اساس اجزای مختلف مشربه‌ها ارائه شده است.

پایه مشربه: دو نوع حلقه‌ای و مخروطی را در نمونه‌های

نتیجه

مبحث ریخت‌شناسی در علوم مختلف مانند زیست‌شناسی، زمین‌شناسی، معماری و گونه‌شناسی کاربرد دارد و در هرکدام معنای مخصوص به آن علم را به خود می‌گیرد. که بر اساس تعاریف آن، گونه‌ها و مفاهیم رها از زمان و مکان، به عنوان یک کل، خود از اجزایی درست می‌شوند. هنگامی که این اجزا طبق نظامی خاص نسبت به یکدیگر قرار می‌گیرند، آن کلیت در زمان و مکانی ویژه، آغاز به شکل‌گیری می‌کند و دارای مفهوم می‌گردد. که در این پژوهش با بررسی تک تک اجزاء سازنده مشربه‌ها، ریخت‌شناسی این ظروف مقدور گردید که همان نظم موجود در تعاریف ریخت‌شناسی کل رامی‌توان نتیجه گرفت. در ریخت‌شناسی مشربه‌های سفالی دوره میانی اسلامی کاشان، با توجه به شکل ظاهری این ظروف یعنی اشتراکات دهانه، گردن، دسته، لوله، مخزن و پایه اشاره شد، که ابتدا آن‌ها را به دو شاخه ۱- مشربه‌های دسته‌دار و ۲- مشربه‌های بدون دسته تقسیم و سپس مشربه‌های دسته‌دار را در سه گروه الف- مشربه‌های با لوله آبریز مستقل، ب- مشربه‌های با لوله آبریز متصل و ج- مشربه‌های بدون لوله تقسیم بندی کردیم. در بررسی جزئی جداول به تحلیل ریخت‌شناسانه مشربه‌ها پرداخته شد که بر اساس این تحلیل هر کدام از اجزاء این ظروف را می‌توان دسته‌بندی کرد: در مورد شکل دهانه، با توجه به جداول شکل سر حیوان مانند خروس و موش و شکل انسان مانند صورتک زن مشاهده شد و در سایر موارد شکل هندسی دایره مانند و پیه‌ای را شاهد هستیم. در ریخت‌شناسی گردن‌شکل‌های استوانه‌ای را و در مواردی یک برآمدگی یا فرورفتگی حلقه‌مانند در محل اتصال دهانه به مخزن موجود می‌باشد. دسته‌های قوس‌دار، زاویه‌دار، حلقه‌ای و کمانی شکل طبقه‌بندی نوع دسته‌های این ظروف را شامل می‌شود. شکل لوله‌های مشربه‌ها در نمونه‌های فوق دارای زاویه ۴۵ درجه می‌باشد که از میان حالت‌های موجود لوله مشربه که شامل مورب، عمود و افقی می‌توان مشربه‌های دوره میانی اسلامی کاشان را با این ویژگی (مورب با زاویه ۴۵ درجه) دانست. در بررسی شکل مخزن این ظروف می‌توان آن‌ها را به شکل‌های هندسی تقسیم کرد: کروی، استوانه‌ای، مخروطی و مکعبی؛ همچنین در دسته‌بندی دیگر این شکل‌ها، تعاریفی از شکل‌های پیازی و گلابی نیز مشاهده می‌شود. که در مورد این مجموعه از مشربه‌ها بیشترین شکل مخزن را شکل‌های هندسی کروی و شکل‌های پیازی تشکیل می‌دهند. در مورد پایه‌های مشربه‌ها می‌توان دو دسته کلی حلقه‌ای و مخروطی عنوان کرد. که مشربه‌های مورد بررسی دارای پایه‌های حلقه‌ای هستند. با تحلیل ریخت‌شناسانه مشربه‌های سفالی این دوره تاریخی در محدوده مکانی کاشان می‌توانیم تشابهاتشکلی در هرکدام از دسته بندی‌های کلی ظروف منتسب به این منطقه را مشاهده کنیم. هرچند در نگاه کلی تنوع شکل مشربه‌ها ناشی از تنوع ساختار اجزای تشکیل‌دهنده آن شامل لوله، دهانه، دسته، پایه و مخزن آن است که نشانگر خلاقیت هنرمندان حاذق آن‌هاست و همچنین نشان از اهمیتی دارد که تولیدکننده هنرمند و مصرف‌کننده عام یا خاص برای این دسته از ظروف قائل بوده است. این بررسی نشان داد که بسیاری از ظروف گذشتگان که شاید فقط با یک کاربرد ساده نام‌گذاری شده‌اند طیف وسیعی از شکل‌ها را شامل می‌شوند که مطالعه آن‌ها در آینده

می تواند راه‌گشایی عظیم برای هنرمند و پژوهشگر معاصر در طراحی، ساخت و تحلیل ظروف باشد.

منابع و مآخذ

- آذرینوند، حسین، ۱۳۹۵، ریخت‌شناسی (گیاه‌شناسی ۲)، دانشگاه تهران.
- آرمان، حسام‌الدین، تحلیل طراحی، ساخت و کاربرد در ظروف سفالی دوره سلجوقی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده هنر، دانشگاه شاهد، ۱۳۸۹.
- الیاده، میرچا، ۱۳۷۴، اسطوره، رویا، راز، ترجمه رویا منجم، چاپ اول، تهران، انتشارات فکر روز.
- ایروانی، نسرین، شناخت و تحلیل‌فرم در ابریک‌های سرامیکی ایران از سلجوقی تا پایان ایلخانی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده هنرهای کاربردی، دانشگاه هنر، ۱۳۹۴.
- ایزانلو، معصومه، مقایسه تطبیقی فرم و نقش ظروف و اشیای سفالی و فلزی سده‌های میانه اسلامی ایران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه مازندران، ۱۳۹۳.
- پاکزاد، جهان‌شاه، ۱۳۸۹، سیر اندیشه‌ها در شهرسازی، تهران، انتشارات آرمان‌شهر.
- پوپ، آرتور، ۱۳۸۷، سیر در هنر ایران (از دوران پیش از تاریخ تا امروز)، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی.
- پوپ، آرتور، ۱۳۵۵، هنر ایران در گذشته و آینده، جلد ۱ تهران، مدرسه عالی خدمات جهانگردی و اطلاعات. توحیدی، فائق، ۱۳۸۷، فن و هنر سفالگری، تهران، انتشارات سمت.
- جمالی، سیروس، ۱۳۹۴، ریخت‌شناسی شهری، تبریز، انتشارات فروزش.
- حسن، زکی محمد، ۱۳۶۶، تاریخ صنایع ایران بعد از اسلام، ترجمه محمدعلی خلیل، تهران، اقبال.
- ذوالفقاری‌نسب، رحیم و عباس بیابانی و حسن قربانی قوژدی، ۱۳۹۰، گیاه‌شناسی عمومی: مورفولوژی، فیزیولوژی، آناتومی، تهران، مرز دانش.
- رحیمی‌هرآبادی، سعید، آستانه‌های ژئومورفیک در ژئومورفولوژی، مجله آموزش جغرافیا، ۱۳۹۴، شماره ۳، صفحه ۱۰.
- طلایی، حسن، پیشینه ظروف سفالین لوله‌دار و مهاجرت آریایی‌ها، مجله باستان‌شناسی و تاریخ، سال نهم پاییز و زمستان، ۱۳۷۴، ۹-۱۵.
- قائینی، فرزانه، ۱۳۸۳، موزه آبگینه و سفالینه‌های ایران، سازمان میراث فرهنگی کشور.
- کاتلی، مارگریتا و لویی هامبی، ۱۳۷۶، تاریخ هنر ایران (۸) هنر سلجوقی و خوارزمی، ترجمه یعقوب آژند، تهران، انتشارات مولی.
- کامبخش‌فرد، سیف‌الله، ۱۳۸۰، سفال و سفالگری ایران: از ابتدای نوسنگی تا دوران معاصر، تهران، ققنوس.
- کیانی، محمد یوسف، ۱۳۷۹، پیشینه سفال و سفالگری در ایران، تهران، انتشارات نسیم دانش.
- گدار، آندره، ۱۳۵۸، هنر ایران، ترجمه بهروز حبیبی، تهران، دانشگاه ملی ایران.
- گراب، ارنست، ۱۳۸۴، سفال اسلامی، تهران، انتشارات کارنگ.
- گریشمن، رمان، ۱۳۳۶، ایران از آغاز تا اسلام، ترجمه محمد معین، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب.
- گریشمن، رمان، ۱۳۷۶، فرهنگ‌های هنری ایران: ماقبل تاریخ، هنر مادی، هنر هخامنشی، هنر پارتی، ترجمه یعقوب آژند، تهران، انتشارات مولی.
- ویلسون، کریستی، ۱۳۶۶، تاریخ صنایع ایران، ترجمه عبدالله فریار، تهران، انتشارات یساولی.

Thomas Munro, The Morphology of Art as Branch of Aesthetics, The Journal of Aesthetics and Art Criticism. Vol. 12, No. 4 (Jun., 1954), pp. 438- 449

References

- Azarnivand, Hossein, 1395, Morphology (Botany), Tehran University.
- Arman, Hessameddin, Design, Design and Application Analysis in Seljuk Temples, Master's Thesis, Faculty of Arts, Shahed University, 1389.
- Cattelli, Margarita and Louis Hambis, 1376, Art History of Iran (8) Seljuk and Khwarazmi Art, Translation by YaghoubAjand, Tehran, Publication Mola.
- Eliade, Mircea, Myths Dreams and Mysteries, Translation by Roya Monajem, First Edition, Tehran, Publications Fekrrouz.
- Godar, Andre, 1358, Art of Iran, Translation by Behrooz Habibi, Tehran, National University of Iran.
- Grube, Ernst J, 1384, Collection of Islamic art, Tehran, Publication Karang.
- Grishman, Roman, 1336, Iran from the beginning to Islam, Translation by Mohamad Moein, Tehran, B.T.N.K.
- Grishman, Roman, 1376, Iranian Art Culture: Prehistoric, Material, Achaemenid Art, Part Art, Translation by YaghoubAzhand, Tehran, Publication Mola.
- Iravani, Nasrin, Cognition and Form Analysis in Ceramic Bases of Iran from Seljuk to Ilkhani, Master's Thesis, Faculty of Applied Arts, Art University, 1394.
- Izanloo, Masoumeh, Comparative Comparison of the Form and the Role of Pottery and Metalware of the Middle Ages of Iran, Master's Thesis, Faculty of Arts and Architecture, Mazandaran University, 1393.
- Jamali, Sirous, 1394, Urban Morphology, Tabriz, Publication Forouzesh.
- KambakhshFard, S.O, 1383, Pottery in Iran: From Neolithic period to the present, Tehran, Publication Qoqnoos.
- Kiani, M.Y, 1380, Iranian Pottery. Iranian Pottery with Particular reference to the Islamic Period, Tehran, Publication Nasimdanesh.
- Pakzad, Jahanshah, 1389, An intellectual History of Urbanism, Tehran, Publication Arman Shahr.
- Pope, Arthur Upham, 1387, A Survey of Persian Art, From Prehistoric Times to the present, Tehran, Publishers ElmiFarhangi.
- Pope, Arthur Upham, 1355, The Past and Future of Persian Art, Volume 1, Tehran, High School of Tourism and Information Services.
- Qa'ini, Farzaneh, 1383, Iran Glassware and Pottery Museum, Cultural Heritage Organization of Iran.
- RahimiHarabadi, saeed, Geomorphic thresholds in geomorphology, Journal of Geography Education, 1394, No.3, page 10.
- Talaye, Hasan, The history of pottery and the Aryan migration, Archeological Magazine and History, Year 9, Autumn and Winter, 1374, pp.9_15.
- Thomas Munro, The Morphology of Art as Branch of Aesthetics, The Journal of Aesthetics and Art Criticism. Vol. 12, No. 4 (Jun., 1954), pp. 438- 449

- Towhidi, Fageh, 1387, Pottery technique and art, Tehran, Publication Samt.
- Wilson, Christie, 1366, Iranian Industrial History, Translation by AbdollahFaryar, Tehran, Yasavoli Publishing.
- ZakiMuhammad, Hasan, 1366, History of Iranian Industries after Islam, Trenalation by MohammadAli Khalili, Tehran, Iqbal.
- Zolfagharinasab, Rahim and Abbas biabani and Hasan GHorbaniqogzidi, 1390, General Botany: Morphology, Physiology, Anatomy, Tehran, Publication marzDanesh.

- Pope, Arthur Upham, 1387, A Survey of Persian Art, From Prehistoric Times to the present, Tehran, Publishers ElmiFarhangi.
- Pope, Arthur Upham, 1355, The Past and Future of Persian Art, Volume 1, Tehran, High School of Tourism and Information Services.
- Qa'ini, Farzaneh, 1383, Iran Glassware and Pottery Museum, Cultural Heritage Organization of Iran.
- Rahimi Harabadi, saeed, Geomorphic thresholds in geomorphology, Journal of Geography Education, 1394, No.3, page 10.
- Talaye, Hasan, The history of pottery and the Aryan migration, Archeological Magazine and History, Year 9, Autumn and Winter, 1374, pp.9_15.
- Thomas Munro, The Morphology of Art as Branch of Aesthetics, The Journal of Aesthetics and Art Criticism. Vol. 12, No. 4 (Jun., 1954), pp. 438- 449
- Towhidi, Fageh, 1387, Pottery technique and art, Tehran, Publication Samt.
- Wilson, Christie, 1366, Iranian Industrial History, Translation by Abdollah Faryar, Tehran, Yasavoli Publishing.
- Zaki Muhammad, Hasan, 1366, History of Iranian Industries after Islam, Translation by MohammadAli Khalili, Tehran, Iqbal.
- Zolfagharinasab, Rahim and Abbas biabani and Hasan GHorbaniqogzidi, 1390, General Botany: Morphology, Physiology, Anatomy, Tehran, Publication marzDanesh.

components of these containers contained various shapes. In case of shape of the crater, the form of an animal, such as cock and mouse, and regarding the human shape, a female portrait were observed. In other cases we saw a circular geometric shape as well as a bowl shape. Regarding the neck morphology, there are cylindrical shapes and in some cases, there is a protuberance and indent which is loop-shaped in junction of the edge to the tank. The categories of the handles of these containers are consisted of arched, angled and looped forms. The tubes in these vessels have a 45-degree angle. Among the available types, pitchers tubes are diagonal, vertical and horizontal. In examining the shape of the reservoir, these pitchers can be spherical, cylindrical, conical and cubically shaped; in other categories of these pitchers, the shapes of onion and pear are also observed. In the case bases of pitchers, there are two general categories of ring and cone.

The results of the research, in addition to providing complete information on the shape of these containers, indicate a great diversity in the shape of these pitchers. Though, in a general look, the variation of the pitchers shapes results from the diversity of their structure which is consisted of a tube, an edge, a handle, a base, and a reservoir, it reflects the creativity of their respected artisans, and also indicates the importance of this category of dishes for artisan as well as the general consumer. The study showed that many of old containers, which may have been simply named with simple applications, include a wide range of shapes which study in the future could lead to a huge breakthrough for contemporary artists and researchers in the field of design, construction, and study of dishes.

Keywords: Morphology, Pottery, Kashan, Pitchers, Middle Islamic Period

References: Azarnivand, Hossein, 1395, Morphology (Botany), Tehran University.

Arman, Hessameddin, Design, Design and Application Analysis in Seljuk Temples, Master's Thesis, Faculty of Arts, Shahed University, 1389.

Cattelli, Margarita and Louis Hambis, 1376, Art History of Iran (8) Seljuk and Khwarazmi Art, Translation by YaghoubAjand, Tehran, Publication Mola.

Eliade, Mircea, Myths Dreams and Mysteries, Translation by Roya Monajem, First Edition, Tehran, Publications Fekrooz.

Godar, Andre, 1358, Art of Iran, Translation by Behrooz Habibi, Tehran, National University of Iran.

Grube, Ernst J, 1384, Collection of Islamic art, Tehran, Publication Karang.

Grishman, Roman, 1336, Iran from the beginning to Islam, Translation by Mohamad Moein, Tehran, B.T.N.K.

Grishman, Roman, 1376, Iranian Art Culture: Prehistoric, Material, Achaemenid Art, Part Art, Translation by YaghoubAzhand, Tehran, Publication Mola.

Iravani, Nasrin, Cognition and Form Analysis in Ceramic Bases of Iran from Seljuk to Ilkhani, Master's Thesis, Faculty of Applied Arts, Art University, 1394.

Izanloo, Masoumeh, Comparative Comparison of the Form and the Role of Pottery and Metalware of the Middle Ages of Iran, Master's Thesis, Faculty of Arts and Architecture, Mazandaran University, 1393.

Jamali, Sirous, 1394, Urban Morphology, Tabriz, Publication Forouzesheh.

KambakhshFard, S.O, 1383, Pottery in Iran: From Neolithic period to the present, Tehran, Publication Qoqnoos.

Kiani, M.Y, 1380, Iranian Pottery. Iranian Pottery with Particular reference to the Islamic Period, Tehran, Publication Nasimdanesh.

Pakzad, Jahanshah, 1389, An intellectual History of Urbanism, Tehran, Publication Arman Shahr.

The Morphological Analysis of Pottery Pitchers of the Middle Islamic Period of Kashan

Mehrnoosh Shafie Sararodi (Corresponding Author), Assistant Professor, Faculty of Handicrafts, Isfahan Art University, Isfahan Province, Iran

Mohaddese Maaleki Moghaddam, MA in Handicrafts, Isfahan Art University, Isfahan

Received: 2019/10/16 Accepted: 2019/07/01

Since prehistoric times to the present day making pottery objects has always been a matter of interest to humans, and art derived from the human existential element, the soil, has been a good place for the formation of human artistic creations throughout the history.

Iran's pottery has evolved in various times due to the influence of religious, economic, agricultural and social beliefs. Each pottery is responsive to the inner needs of human, including love and beauty. Applied aspects of pottery art are the manifestations of the scientific response of man to how to meet the material needs of humans. On the other hand, water as a holy element has long been a source of life. Therefore, the pottery made for this holy liquid is considered attentional and it has particular importance among other clay objects in all historical periods. The spectacular examples of these pitchers can be seen in the middle era of Islam. The type of works of this period can lead to its consideration as one of the most prominent artistic periods in Iran. Iran's pottery in the Islamic era has been beautifully shaped, composed and equilibrated, glazed with contrived decorations. The variety of shapes of containers, and the harmony between decoration and shape of the containers are special qualities. In the city of Kashan, many examples of these types of containers have been found from this historical period.

Hence, the morphological analysis of the middle Islamic period was performed with the goals of leading to a deep understanding and a precise introduction of the structural and morphological features of the various shapes of these dishes, as well as answering to the question of how the works of this course form the morphological perspective.

This research, which follows an applied purpose, is conducted using field and library research methods. Data is collected through descriptive-analytical and morphological methods. The samples are non-randomly selected due to the variety of shapes of pottery pitchers, and consist of 40 items from the middle Islamic-period Kashan which are presented in credible books and museums. The morphology of the vessels of this area was analyzed according to the shape of the brim, neck, handle, tube, reservoir and base. The type and variety of each of the components of the shapes were described and analyzed in a table. These containers were first categorized according to the type of handles, and then according to the shape of the containers tubes, then the other elements of these containers were examined. In a partial analysis of the tables, the morphological analysis of the pitchers was paid attention to. Based on this analysis, each of the